

„Poznámkový aparát“ – sekundárny doplnok, alebo patina

Notes – secondary supplement or patina

Martina Šottová

Klíčová slova: poznámkový aparát | patina | reštaurovanie
Keywords: notes | patina | restoration

„Patina je jediná vec, ktorá sa stane objektom v priebehu veku. Zárez v nohe stola, škrabanec na povrchu stola, strata vlhkosti vo farbe, praskliny v glazúre taniera. Všetky tieto veci dotvárajú obraz predmetu a dodávajú väčší výraz.“

Israel Sack

Tento príspevok sa zameriava na dôležitosť preventívnej konzervácie pri uchovávaní a starostlivosti o kultúrne dedičstvo a historické artefakty. Rozoberá dôležitosť zachovania patiny pri konzervovaní a reštaurovaní historických papierových predmetov, ako sú knihy, obaly, zošity a učebnice. Často sa kladie veľký dôraz na odstránenie poškodení a sekundárnych zásahov z týchto predmetov, aby sa vrátila ich pôvodná podoba. Napriek tomu tento abstrakt argumentuje, že ponechanie poškodenia a patiny, ktorá vzniká postupom času a používaním, nesie neoceniteľné stopy minulosti a prináša hlbšie porozumenie histórii a významu týchto predmetov.

Pojem *patina* máme definovanú ako jemný povlak dodávajúci starobylý ráz.^[1] Delíme ju na prirodzenú a umelo vytvorenú. Prirodzená vzniká pôsobením vonkajších vplyvov na objekt, pričom mení vizuál jeho povrchu. Za prirodzenú patinu pokladáme na objekte teda tú, ktorá sa vytvára v dôsledku dlhodobého pôsobenia prostredia, ako sú napríklad poveternostné podmienky, chemické reakcie alebo aj interakcia s ľudskou činnosťou. Vzniká postupným rozkladom povrchového materiálu, čo môže viesť k farebným a textúrnym zmenám. Prirodzená patina je výsledkom procesu oxidácie, kde sa látky na povrchu materiálu menia a môžu vytvárať rôzne odtiene a vzory.

Naopak, umele vytvorená patina sa aplikuje zámerne s cieľom simulovať efekt starobylosti alebo prírodných procesov na povrchu materiálu. Aplikuje sa v umeleckom remesle alebo pri reštaurovaní. Tento proces zahŕňa rôzne techniky a chemikálie na dosiahnutie žiadanej textúry, farby a vzhľadu. Často sa využíva pri umeleckých dielach, sochách alebo architektonických štruktúrach na dosiahnutie autenticity a estetiky.

Patina je teda výsledkom času a interakcií s prostredím alebo umelo vytvoreným zámerom, ktorý má schopnosť pridať hĺbku a charakter povrchu materiálu. Samotná patina zvyčajne nepredstavuje priamu hrozbu pre existenciu umeleckého objektu. Avšak, v určitých prípadoch, keď je patina vytvorená nekontrolovateľným procesom, alebo ak je prítomná nečistota či poškodenie, môže spôsobiť škody. V prípade umeleckého kovového objektu môže patina spôsobovať koróziu alebo nežiaduce chemické reakcie, ktoré poškodia samotný materiál. V našom prípade sa stretávame s koróziou, napríklad, pri železných sponách použitých pri viazaní zošitov. Časom sa môže povrch spony rozkladať, čo má za následok stratu funkčnosti a zafarbenia okolitého papiera.^[2]

V niektorých prípadoch môže aj patina vyblednúť alebo spôsobiť nežiaduce sfarbenie, čo môže ovplyvniť estetickú hodnotu umeleckého diela. Takže, hoci patina sama osebe nie je zvyčajne priamou hrozbou, je dôležité monitorovať a riadiť proces jej vytvárania, aby nedochádzalo k nepriaznivým účinkom na samotné umelecké dielo.

Preventívna konzervácia zahŕňa širokú škálu opatrení, ktoré majú za cieľ minimalizovať ďalšiu degradáciu a zabezpečiť dlhodobú ochranu umeleckých diel a historických predmetov. To zahŕňa správnu údržbu prostredia, reguláciu svetla, teploty a vlhkosti, a tiež vhodnú manipuláciu s predmetmi.^[3] Z tohto hľadiska sa zdá, že odstránenie poškodenia, sekundárnych zásahov a patiny z predmetov môže byť logickým krokom.

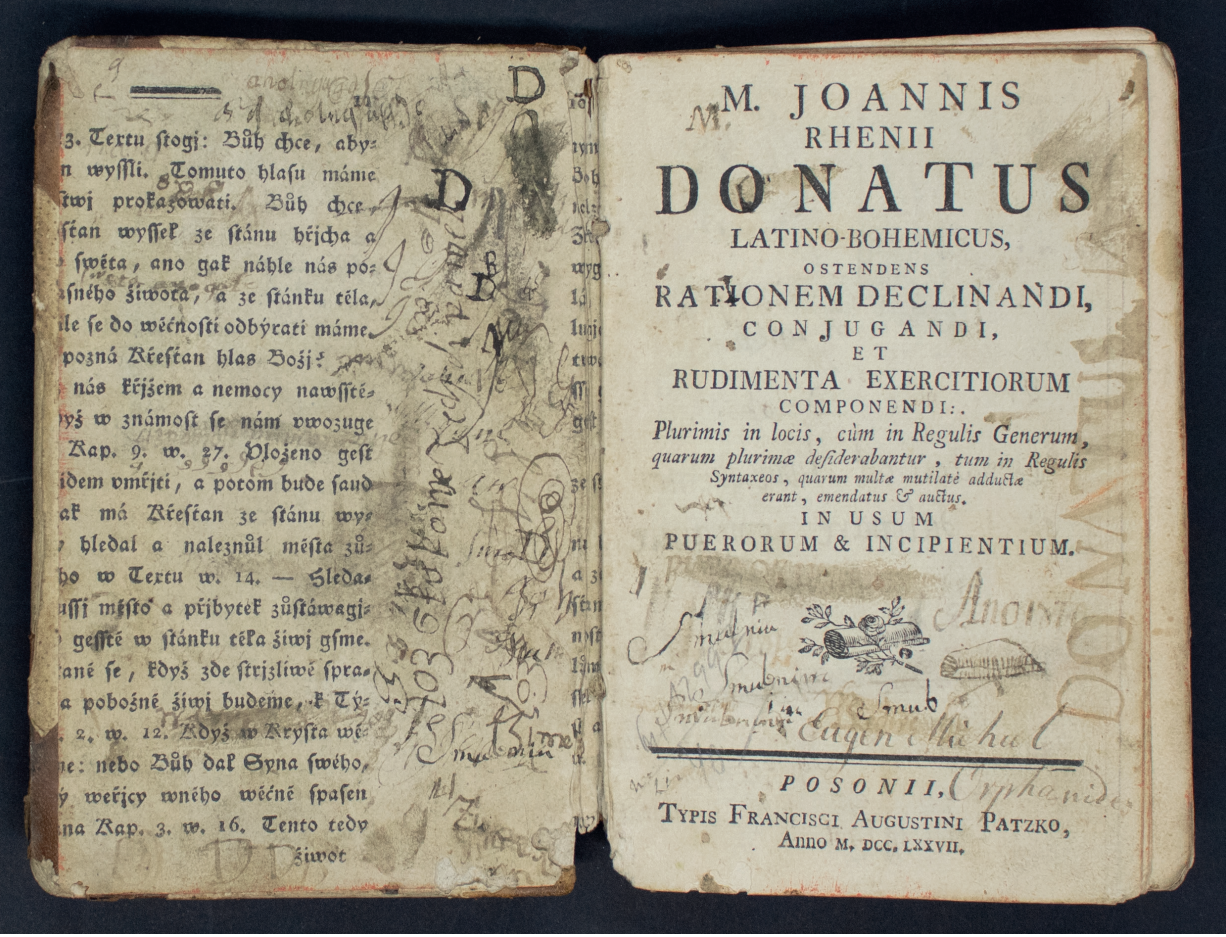
Napriek tomu ponechanie stopy času na artefaktoch môže byť tiež významné. Sekundárny zásah a patina môžu slúžiť ako dôležitý zdroj informácií o histórii a užívaní predmetu ako sú opotrebenie, poznámky alebo pozostatky predchádzajúcich opráv, čo poskytuje

dôležité informácie o tom, ako boli tieto predmety používané a ako sa vyvíjali. Zvyčajne, pokiaľ sú poznámky alebo zápisy napísané perom alebo ceruzkou v pracovnom zošite alebo knihe, a tieto predmety sú historického významu, môžu byť považované za súčasť ich patiny. Patina môže zahŕňať aj zápisy alebo poznámky, ktoré odrážajú historický vývoj, autenticitu a význam predmetu.

Zbierkové predmety môžu obsahovať značky času, ako sú poznámky, zápisky, alebo odtlačky, ktoré sa považujú za súčasť ich histórie. Tieto záznamy môžu prispieť k patine predmetu, pretože sú súčasťou jeho vývoja a využívania v priebehu času.

Je dôležité poznamenať, že hodnota a význam poznámok alebo zápisov v zbierkových predmetoch môže byť subjektívna a závisí od konkrétneho predmetu a jeho histórie. Pre niektoré zbierky a predmety môžu tieto zápisy prispieť k ich autenticite a historickému kontextu, a tak môžu byť považované za súčasť ich patiny.

Obr. 1 Atramentový doplnok – poznámky, vznik atramentových škvrn (kniha Rhenius, Joannis M., DONATUS, 16.st., majiteľ MSAP, Bratislava). Foto: Martina Šottová

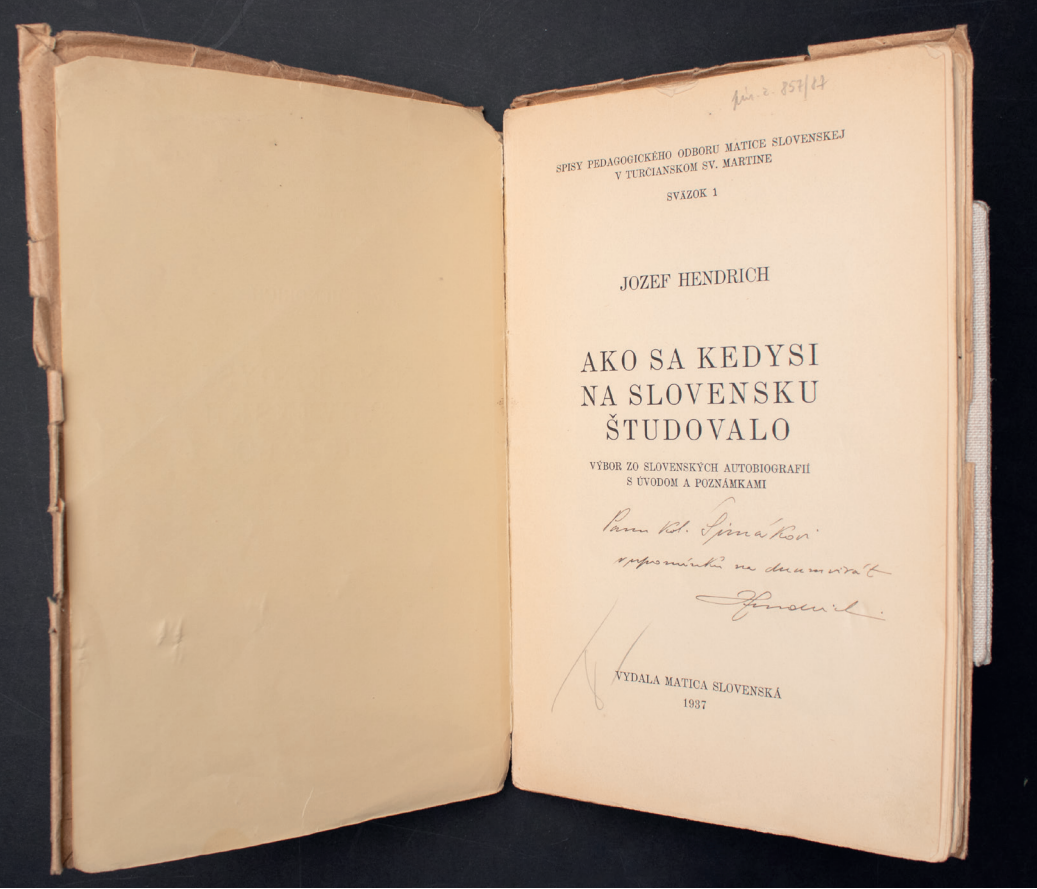

Môžu poskytovať dôkazy o zmenách v životnom cykle predmetu a jeho význame v rôznych obdobiach. Okrem toho, niektoré sekundárne zásahy, či patina môžu byť samotným doplnkom umeleckého objektu, ktoré obohacuje jeho vzhľad a charakter predmetu.

Snažíme sa zdôrazniť, že pri rozhodovaní o tom, či odstrániť sekundárny zásah, v podobe poznámkového aparátu, a patinu z historických predmetov, by mala byť braná do úvahy ich historická hodnota a kontext. Ponechanie týchto stôp môže poskytnúť dôležité poznatky o minulosti a prispieť k celkovému porozumeniu a uchovaniu kultúrneho dedičstva.

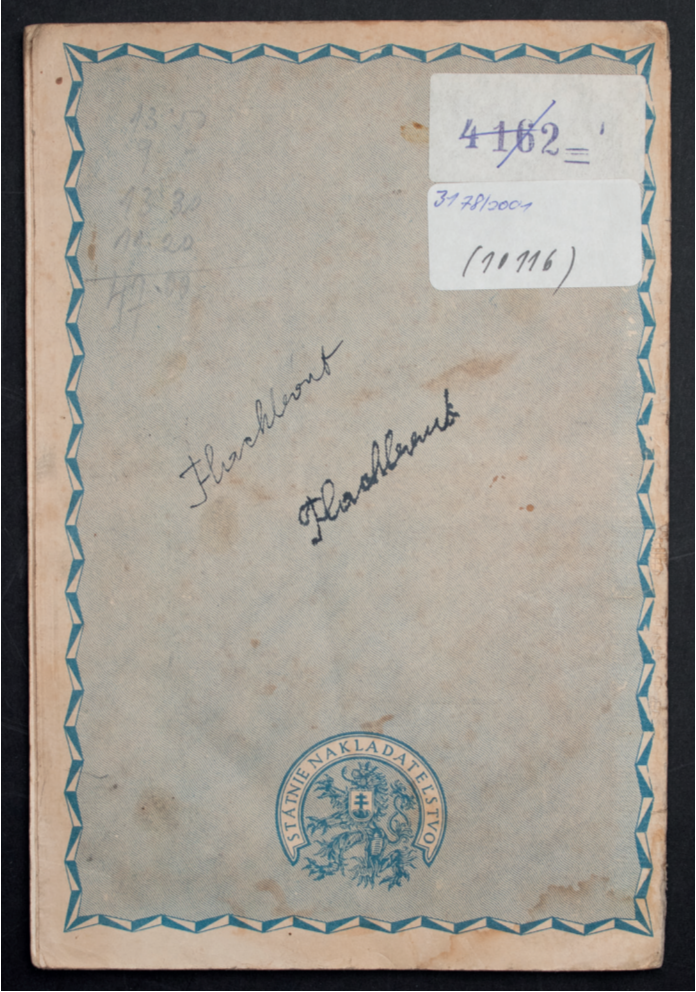
V súčasnosti sa pamiatková starostlivosť stretáva aj s výzvami týkajúcimi sa zachovania odlišnosti doplnovaných častí pri reštaurovaní. Je dôležité zachovať rešpektujúcu hranicu medzi pôvodnými a novými materiálmi a udržať stopy času na oboch stranách tejto hranice. V súčasnosti je široká škála možnosti na eliminovanie patiny z povrchu diela. Odstránenie patiny, či nečistôt na umeleckom diele na papierovej podložke môže byť citlivý proces. Najviac využívané je použitie jemného štetca, čo nám však nedá postačujúci efekt.

Obr. 3 Venovanie (Hendrich, Jozef: Ako sa kedysi na Slovensku študovalo, 1937; majiteľ MSAP, Bratislava).
Foto: Martina Šottová

Používanie jemnej gummy na odstránenie nečistôt z povrchu papiera je efektívne, ale v mnohých prípadoch zanecháva povlak alebo narúša povrch štruktúry. Medzi veľmi riskantné zaraďujeme použitie chemikálií alebo rozpúšťadiel, ktoré môžu odstrániť niektoré stopy patiny. Na zosvetlenie povrchu sa dá využiť aj slnečné svetlo, alebo špeciálne žiarenie, ktoré pomáha vyrovnávať rozdiely vo farebnej tonalite. Mikropieskovanie je proces využívaný pri odstránení nečistôt z povrchu papiera, pergamen za pomoci tryskania mikročastíc napríklad tyloza alebo iné čisté čiastočky, na jemné odstránenie).^[4] Treba dbať na správne nastavenie tlaku, aby nedošlo k perforácii. Možnosť využitia aj pri iných materiáloch.^[5] Nanotechnológia sa využíva v reštaurovaní pomocou gélov na zlepšenie presnosti a účinnosti. V súčasnosti máme k dispozícii viacero typov gélov, ktoré vieme napustiť roztokmi a použiť pri rôznych typoch poškodení, či farebných nezrovnalostí. Presná manipulácia s nanogélmi je vysoko kontrolovateľná.^[6]

Obr. 4 Poznámky ceruzou – cena, podpis atramentom (Dejmek, Petr: Domov a vlast, 1924; majiteľ MSAP, Bratislava).
Foto: Martina Šottová

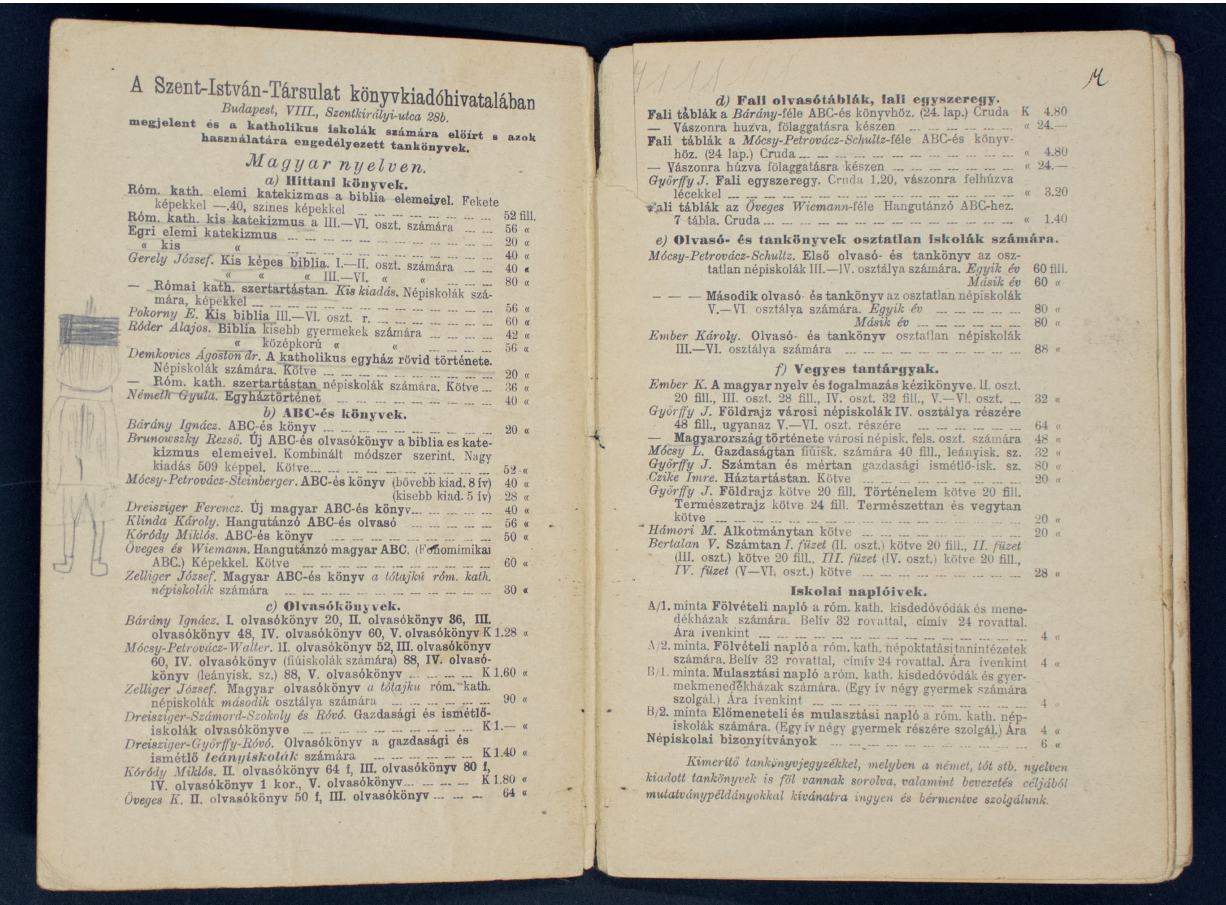

Dôležité je však pochopiť, že odstránenie patiny môže byť riskantné a vyžaduje precízne ošetrovanie, aby nedošlo k poškodeniu originálneho papiera alebo jeho povrchu. Je dobré mať na pamäti, že patina môže byť aj súčasťou histórie a hodnoty predmetu.

Reštaurátor pristupuje k zachovaniu sekundárnych zásahov na historickom predmete, ako je napríklad školský zošit, s cieľom rešpektovať a uchovať významné stopy minulého používania. Jeho cieľom je prijať pozitívny prístup, ktorý umožní odkazy na objekte nechať viditeľné a zachovať autenticitu a historickú hodnotu tohto predmetu. Reštaurátor sa snaží udržať jasnú a rešpektujúcu hranicu medzi pôvodnými a dopĺňujúcimi časťami, aby zachoval stopy času a históriu, ktoré sú dôležité pre porozumenie a ocenenie tohto historického objektu. Zároveň zásahy a doplnky nezanechá ako rušivé prvky.

Príspevok vedie k zamysleniu, že zachovanie patiny na historických papierových predmetoch nie je dôležité iba pre zachovanie ich historického hodnotenia, ale aj pre hlbšie pochopenie ich príbehu a významu. V kombinácii s preventívnou konzerváciou a rešpektovaním odlišnosti zabezpečuje trvalú ochranu a uchovanie týchto cenných kúskov umeleckého dedičstva.

Obr. 5 Kresba v obsahu, podčiarknutie textu grafitom (Bertalan, Vince: Számolási gyakorlókönyv [Cvičebnica počtov], 1912; majiteľ MSAP, Bratislava). Foto: Martina Šottová

Literatúra

- | Bert Jaček, Dipl.-Restaurator (FH) M.A.; Ein neues Verfahren und neue Materialien zur trockenen Reinigung von Papier und Pergament: Das “Weichpartikelstrahlen”. FH Köln
- | Hrčka, M. (2006): Portál o kultúrnom dedičstve Obnova.sk, Výkladové slovníky. www.obnova.sk
- | Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X
- | Mirabile, A., Chelazzi, D., Ferrari, P. et al. Innovative methods for the removal, and occasionally care, of pressure sensitive adhesive tapes from contemporary drawings. Herit Sci 8, 42 (2020). <https://doi.org/10.1186/s40494-020-00387-y>
- | Silvia Rescic, Piero Tiano, Fabio Fratini & Rachele Manganelli Del Fà (2013): The micro-sandblasting technique as a new tool for the evaluation of the state of conservation of natural stone and mortar surfaces, European Journal of Environmental and Civil Engineering, 17:2, 113–127
- | Šottová, Martina; Posilnenie odolnosti historických diel s papierovou podložkou voči deštrukcií z vonkajších vplyvov; Bardkontakt; 2023; ISBN 978-80-570-5145-9

Poznámky

- | Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X
- | Hrčka, M. (2006): Portál o kultúrnom dedičstve Obnova.sk, Výkladové slovníky. www.obnova.sk
- | Šottová, Martina; Posilnenie odolnosti historických diel s papierovou podložkou voči deštrukcií z vonkajších vplyvov; Bardkontakt; 2023; ISBN 978-80-570-5145-9
- | Bert Jaček, Dipl.-Restaurator (FH) M.A.; Ein neues Verfahren und neue Materialien zur trockenen Reinigung von Papier und Pergament: Das „Weichpartikelstrahlen”. FH Köln
- | Silvia Rescic, Piero Tiano, Fabio Fratini & Rachele Manganelli Del Fà (2013): The micro-sandblasting technique as a new tool for the evaluation of the state of conservation of natural stone and mortar surfaces, European Journal of Environmental and Civil Engineering, 17:2, 113–127
- | Mirabile, A., Chelazzi, D., Ferrari, P. et al. Innovative methods for the removal, and occasionally care, of pressure sensitive adhesive tapes from contemporary drawings. Herit Sci 8, 42 (2020). <https://doi.org/10.1186/s40494-020-00387-y>

Fotografická príloha

- | Zbierkové predmety, Múzeum školstva a pedagogiky MSAP, Bratislava